

Блажо ДИМИТРОВ

ПРЕРАБОТКА И ОБРАБОТКА НА ДРВОТО НА ПОДРАЧЈЕТО НА СР МАКЕДОНИЈА ПРЕД ОСЛОБОДУВАЊЕТО

1. ВОВЕД

На подрачјето на СР Македонија, дрвото се употребувало, односно од него со преработка и обработка се произведувале најразлични производи и предмети уште во најстаро време.

Според историските и другите податоци, се забележува дека употребата на дрвото била доста развиена уште во античкиот период — пред доаѓањето на Словените во Македонија.

Словените биле добри дрводелци и дрвото го преработувале и употребувале уште во својата прататковина. Со населувањето во Македонија продолжиле да го преработуваат и употребуваат дрвото, а покрај другото, од дрво изработувале превозни средства, односно коли, чунови (т.н. моноксили), разен алат за обработка на земјата, опсадни справи и сл.

Во времето на турското владеење во Македонија, во услови на доста заостанато стопанство, преработката и обработката на дрвото се вршела главно како индивидуална дејност во ридско-планинските подрачја и како занаетчиска во рамките на еснафското занаетчиство по населените места и градовите.

2. ПЕРИОД ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Во периодот пред Првата светска војна, односно во времето на турското владеење во Македонија, доста се развило дрвопреработувачкото занаетчиство, впрочем, како и вкупното занаетчиство во тој период. Имало повеќе видови дрвопреработувачки занаети, меѓу кои поразвиени биле дрводелскиот, дограмацискиот, столарскиот, коларскиот, резбарскиот и др. Дрвопреработувачкото занаетчиство во тоа време работи по принципот и во рамките на тогашното еснафско занаетчиство во поголемите градски населби како што биле Битола, Скопје, Велес и др.

Така, на пример, во Битола, кон почетокот на XIX век имало 1.083 занаетчии, од кои 46 биле дрвопреработувачи (29 дограмации, 8 коритари, 6 чубукции и 3 лажичари). Кон средината, пак на истиот век, од вкупно 2.065 занаети во Битола, 147 биле дрвопреработувачки (48 дограмации, 20 бочвари, 20 самарции, 15 бичкации, 12 колари, 9 наланти, 8 коритари, 10 чибукции, 3 ситари, и по 2 лажичари, брадари и гребенари).

Покрај бичкациите кои вршеле рачно бичење, кон крајот на XIX век на подрачјето на Македонија, постојат и работат примитивни пилани-поточари или познати кај народот под името „ѓерани“.

Пиланската преработка на дрвото, која се вршела на пиланите-поточари, главно, се одвивала во иглолистните шуми. Тие пилани биле лоцирани во непосредна близина на шумата, или во самата шума, на планинските реки и потоци. Работеле со прекини и сезонски и тоа, главно, во периодите со достапно вода во планинските реки. Во втората половина на XIX век вакви пилани имало во Мавропско, Беровско и Мариово (по број биле од 24 до 40). Избичениот материјал се изнесувал со товарни коњи, а капацитетот на овие пилани бил мал и се движел од 100 до 300 м³ годишно.

Според кажувањата на постари луѓе, колку што тие се сеќаваат и од тоа што ним им кажувале, на пример, првата пилата во Рожденските ушми била подигната во 1880 година. Ја викале „ѓерана“, а ја изградил некој си мајстор Петре од с Вапрчани, Мариовско. Истиот мајстор изградил повеќе пилани-поточари и во Мариовско.

Бројот на пиланите-поточари особено се зголемил во периодот 1900—1910 година. Меѓутоа, Балканските војни и бурните настани по тој период имале доста неповолно влијание врз развојот на оваа дејност, па доста од пиланите поточари работеле со прекини или наполно престанале да работат.

Секако, за одбележување е постоењето на резбарскиот занает во Македонија во времето пред Првата светска војна. Овој специфичен и еден од доста ретките занаети особено се развивал во Западна Македонија уште во XVIII век. Резбата во Македонија, една од најинтересните гранки на народната уметност има вековна традиција. Носители на врвните копаничарски творби во Македонија и повеќе земји на Балканскиот Полуостров се Мијаците населени по течението на Радика и Мала Река. Најпознати копаничари излегле од селата Гари, Галичник, Осој, Тресонче. При својата работа Мијаците-копаничари работеле во тајфи, под раководство на еден човек.

Занаетчиската преработка и обработка на дрвото во Македонија особено бележи подем во својот развој при крајот на XIX и почетокот на XX век. Меѓутоа, таквиот подем е сопрен и значително нарушен во времето на Балканските и Првата светска војна, кога на подрачјето на Македонија се случуваат значајни општествено-политички и историски настани и промени. Во тоа време македонското стопанство, а во неговите рамки и дрвопреработувачкото занаетчиство, биле значително нарушени.

Ова особено негативно се одразува врз подемот и работењето на пиланите-поточари во Македонија, кои поради воените дејствија (таканаречениот Солунски или Македонски фронт од 1915—1918 година) често пати биле прекинувани во својата работа, а поголем број од нив и наполно престанале да работат.

Воените дејствија, кои, главно, се одвивале на подрачјето на Македонија во периодот на Балканските војни и Првата светска војна имале катастрофални последици за македонското стопанство, а особено за уништувањето на шумското богатство во Македонија.

3. ПЕРИОДОТ МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

По Балканските војни и Првата светска војна, во Македонија настанале крупни општествено-економски и историско-политички промени. Македонија била поделена и распарчена меѓу трите претенденти: Србија, Грција и Бугарија. Македонското стопанство во тоа време прилично заостанато, упростено од војните, со прекинувањето на врските кон југ, морало да се преориентира кон север.

Дрвопреработувачкото занаетчиство во овој период било основниот носител на преработката и обработката на дрвото во Македонија. Состојбата на оваа дејност била тесно поврзани и условена од тогашните општествено-економски услови и прилики.

Во првите години по војните доаѓа до консолидација и заживување на вкупното стопанство во Македонија. Меѓутоа, новонастанатите општествено-економски услови и состојби придонеле во преработката и обработката на дрвото да настанат значителни структурни и квалитетни промени. Имено, некои дрвопреработувачки занаети опаднале, други стагнарале, а некои значително се подобриле и бележат подем во својот развој. Во овој период, за првпат на подрачјето на СР Македонија се јавува и индустриската преработка и обработка на дрвото. Тоа е основањето на претпријатието за дрвна индустрија а. д. „Треска“ во Скопје. Ова претпријатие е основано во 1922 година и има основна дејност пиланска преработка на дрвото и производство на одредени финални производи од дрво.

Секако, главниот носител на преработката и обработката на дрвото во Македонија, во периодот меѓу двете светски војни останува занаетчиството. И во овој период продолжиле да егзистираат повеќе видови дрвопреработувачки занаети, кои, и покрај тогашните неповолни и тешки општествено-економски услови, продолжиле да работат. На ова место изнесуваме некои основни показатели за состојбата на столарскиот, коларскиот, бочварско-качарскиот, бичкацискиот, резбарскиот занает и сл.

3. 1. Столарски занает

Во периодот меѓу двете светски војни овој занает бил еден од поразвиените дрвопреработувачки занаети. Скоро во секое поголемо населено, односно градско место, имало по неколку сто-

лари занаетчии. Така, во 20 градски места во Македонија, без градовите Скопје и Куманово, имало 336 столарски дуќани или просечно по околу 17 столарски дуќани во секој град. На пример, столарски дуќани во Битола имало 70, во Штип 70, Велес 46, Тетово 31, Прилеп 27, Струмица 17, Кочани 15, Охрид 14 итн.

Во столарските дуќани, покрај самите мајстори работеле и по 1—2, па и повеќе ученици и калфи. Столарите ги произведувале, главно, следниве предмети од дрво: врати, пенџериња (прозорци), долапи, душемиња, таваници, скали, софри, маси, лулки, плакари, кофчежиња, долапчиња, кофчези, столови и др. Својата работа ја вршеле рачно, со користење на стариот примитивен столарски алат и прибор — столарска тезга, столарска пила, струг, длето и сл.

Развитокот на столарскиот занает во овој период, покрај другото, се должи и на видливите промени во градежништвото, на пример, изградбата на посовремени куќи, школи и други станбени и општествени објекти.

3. 2. Коларски занает

Како резултат на подобрените сообраќајни врски почнува да се развива коларскиот занает во Македонија. Коларите изработувале запрежни коли за пренос на земјоделски и други производи, како и други разни видови коли за превоз на патници. Во овој период, на пример, на повеќе места биле воведени колски сообраќајни врски и градски „такси“ превоз со чези, пајтони и слично.

Скоро во секое поголемо населено место имало по една или повеќе колски работилници. Така, на пример, во Прилеп имало 76, во Битола 19, Струмица 14, Тетово 11, Гостивар 4, Кочани 3, Охрид 2 итн., односно во тоа време (меѓу двете светски војни), во Македонија, без градот Скопје и Куманово, имало 131 коларски занаетчиски дуќани.

3. 3. Бочварско-качарски занает

Овој занает во годините пред Првата светска војна повеќе бил застапен како домашна преработка на печалбарите качари во некои места во Македонија и Јужна Србија. Тие, и во времето меѓу двете светски војни, оделе од место во место и изработувале качарски производи.

Качарско-бочварскиот занает особено бил развиен во планинските и сточарски предели и во подрачјата богати со лозови и овошни насади. Така, на пример, во тоа време имало во Прилеп 13 бочваро-качарски дуќани, во Кочани 5, Гостивар 3, Крушево и Кичево по 2, Охрид 5, Кавадарци 4, Струмица 8, Неготино и Гевгелија по 4, итн.

Бочваро-качарите произведувале разни предмети од дрво, меѓу кои: каци и качиња, дрвени садови за вода, за чување и преработка на вински, месни, млечни и др. производи (бочви, буриња, каци, ведре, букариња, бутими итн.).

3. 4. Бичкациски занает

Овој занает се разликува од преработката на дрвото на пиланите поточари по тоа што овде бичењето се вршело рачно. Тоа го правеле бичкациите печалбари, кои оделе од место во место и вршеле бичкациски услуги т.е. разбичување на дрвна обловина во штици и друг градежен материјал. Бичењето се вршело рачно со таканаречената „разбој-пила“. Најчесто бичкациите разбичувале обловина од топола, брест и други лисјари.

3. 5. Резбарски занает

На подрачјето на Македонија, во периодот меѓу двете светски војни, продолжува резбарскиот занает.

Иако при крајот на XIX и почетокот на XX век овој занает почнал да изумира, тој по Првата светска војна бил обновен и земал сè поголем замав во својот развиток. Љубителите на овој уметнички занает, а' пред сè највисоките верски и културни организации и личности на Кралството СХС, ги заинтересирал овој занает во Македонија да се задржи и за него да се оспособат нови генерации. Црковните фактори најмногу биле заинтересирани за зачувување на традицијата во овој крај, бидејќи постоела очигледна опасност оваа единствена народна уметност да остане епизода во историјата на нашата национална уметност*).

Затоа се преземени мерки да се обнови работата на резбарскиот занает, а во 1925 година во Дебар почнало да работи резбарското училиште, кое, поради неповолните услови за работа, во 1927 година се префрлува во Охрид. Во првата година биле запишани 48 ученици, кои биле организирани на изучување на два занаета и тоа: длаборез и столарија. Меѓутоа, во времето на светската економска криза резбарското училиште во Охрид повторно западнало во криза, кога бројот на учениците паднал на 4—5. Подоцна ова училиште работи како дневна школа, а за време на окупацијата добива назив „Државна машка занаетчиска школа“. По војната, првин се основа како редовно училиште, а старите ученици кои го завршиле резбарското училиште, во текот на 1947 година основале ателје за уметничка резба во Охрид под име претпријатие „Андон Дуков“.

*) Павле Митрески: Занаетството во Охридско-струшкиот регион од 1918—1970 година. Докторска дисертација, Охрид, 1975, с. 189.

3. 6. Други дрво-преработувачки занаети

Во периодот меѓу двете светски војни на подрачјето на Македонија, покрај столарите, коларите, бочваро-качарите, бичкачите и резбарите, постоеле и други видови дрво-преработувачки занаети. Меѓу другите треба да се споменат: самарцискиот, наланцискиот, чибукцискиот, коритарскиот, лажичарскиот, плетарскиот и др. Тие работеле организирано во рамките на занаетчиството во тоа време, а доста од нив работеле повремено и во вид на т.н. домашни занимања и занаети.

4. ЗАКЛУЧОЦИ

Врз основа на изнесеното, може да се донесат следниве позначајни констатации и заклучоци во врска со состојбата и развојот на преработката и обработката на дрвото на подрачјето на СР Македонија во периодот до ослободувањето:

На подрачјето на Македонија, преработката и обработката на дрвото како индивидуална или занаетчиска дејност егзистирале уште многу одамна. Дрво-преработувачкото занаетчиство особено се развило при крајот на XIX и почетокот на XX век. Во овој период се јавува и пиланската преработка на дрвото и тоа прво на пиланите-поточари, а подоцна и како индустриски пилани.

Во времето на турското владеење во Македонија биле развиени повеќе дрво-преработувачки занаети. Тие биле развиени особено во поголемите градови, како што биле: Битола, Скопје, Велес, Куманово, Охрид, и др. Најмногу биле развиени дрводелскиот, дограмацискиот, самарцискиот, коритарскиот, лажичарскиот, наланцискиот, резбарскиот и др.

И во времето меѓу двете светски војни се одвива интензивна дрвопреработувачка дејност во Македонија. Меѓутоа, некои од занаетите се модернизират и забрзано се развиваат, а други, пак, стагнираат и опаѓаат. Меѓу најразвиените во овој период биле столарскиот, коларскиот и бочварско-качарскиот занает.

Во овој период постојат и работат и повеќе пилани поточари (Мавровско, Беровско, Скопско, Мариеско, Рожденско и др.), се подигнати и некои пилани на парен погон, а во 1922 година е изградена и првата современа индустриска пила „Треска“ во Скопје.

Условите за работа воопшто на занаетчиството во периодот меѓу двете светски војни биле доста неповолни. За тоа, покрај тешката социјална и економска положба на индустриските и занаетчиските работници, големата конкуренција на производи од северните поразвиени подрачја на Југославија, лошите и тешки услови за работа во занаетчиството итн.

Меѓутоа, и покрај ваквите неповолни услови, дрво-преработувачкото занаетчиство во Македонија, како и вкупното занаетчиство во периодот меѓу двете војни, има големо општествено-економско значење особено во создавањето на напредната

и револуционерна работничка класа, која по ослободувањето го чини основниот кадровски потенцијал во обновата и изградбата на нашата земја. Поголемиот дел од занаетчиската дрво-преработувачка дејност и единственото дрвно претпријатие „Треска“ во Скопје, го чинат јадрото и основата на идната дрвна индустрија која во периодот по ослободувањето се развива и прераснува во модерна и високо развиена индустриска гранка во СР Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

1. Димитров, Б. (1981): Проучување на капацитетите за механичка преработка и обработка на дрвото на подрачјето на СР Македонија. Докторска дисертација, Скопје.
2. Историја на македонскиот народ, Скопје, 1972.
3. Константинов, Хр. М. (1961): Занаети и еснафи во Битола и околицата, Битола.
4. Митрески, П. (1975): Занаетчиството во Охридско-струшкиот регион од 1918—1970 година. Докторска дисертација, Охрид.
5. Петровиќ, С. Д. (1925): Шуме и шумска привреда у Македонији, Шум. лист, Загреб.
6. Савиќ, И. М. (1914): Занати и индустрија Краљевине Србије, Београд.
7. Савић, М. М. (1928): Наша индустрија, занати и трговина, VI део, Сарајево.
8. Сидовски, К. (1960): Развикот на индустријата во НР Македонија во периодот 1918—1941 год. Скопје.
9. Стефановски, В. — Цековски, М. (1975): Прилог кон подобро познавање на резбарството во СР Македонија, Шум. преглед бр. 3—4, Скопје.

РЕЗЮМЕ

ПЕРЕРАБОТКА И ОБРАБОТКА ДЕРЕВА НА ТЕРИТОРИИ СР МАКЕДОНИИ В ПЕРИОД ПЕРЕД ОСВОБОЖДЕНИЕМ (1945)

Б. Димитров

Автор этого труда дает анализ состояния и развития переработки и обработки дерева в территории СР Македонии в период перед 1945 г.

В труде констатируется, что на территории СР Македонии дерево перерабатывалось, обрабатывалось и использовалось, т.е. употреблялось еще до прихода Словян. Особенно во время турецкого ига, где было развито ремесло по переработке и обработке дерева. Некоторые деревоперерабатываемые ремесла достигали свой наивысший подъем к концу 19 и началу 20 века. В это время были развиты деревообрабатываемое, лесопильные, ложковое, производство колес, бочек, туфлей, корыт и т.д. а также резьба и некоторые другие деревообрабатываемые ремесла.

К концу 19 века построены и работают приметивные речные лесопильны. В начале 20 века создаются первые лесопильни (Маврово, Берово), а в 1922 году пустили в ход первую лесопильную промышленную постройку „Треска“ в Скопье.

В период между двумя войнами, на территории СР Македонии продолжают свою работу множество деревоперерабатываемых ремесел. Среди которых самым развитым было — плотниковое. Некоторые из этих ремесел тормозились в своем развитии благодаря сильной конкуренции промышленных изделий. В этот период вторично и ещё усиленней развивался ремесло резьбы как один из самых специфичных из национальной македонского искусства.

Так достигнутый подъем развития деревоперерабатываемого ремесла в период перед освобождением имеет значительное общественное и экономическое влияние и представляет основу для развития этой деятельности в СР Македонии в послевоенный период свободного и социалистического развития.